

REGIONDA ƏRZAQ TƏHLÜKƏSİZLİYİ SƏVIYYƏSİNİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ METODOLOGİYASI

*Daxil olub: 29 aprel 2022-ci il;
Qəbul olunub: 12 may 2022-ci il
Received: 29 April 2022
Accepted: 12 May 2022*

*Elman İbişov
i.e.n., dos., böyük elmi işçi, İAETİ, UNEC
elman.ibishli@gmail.com*

Xülasə

Məqalədə əsas məqsəd son dövrdə Azərbaycanın ərzaq təhlükəsizliyi ilə bağlı problemlərinin araşdırılması və beynəlxalq səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyi səviyyəsinin müəyyən edilməsi metodologiyasının işlənilib hazırlanmasında əsas meyarların müəyyən edilməsidir. Müasir global böhranlar fonunda Azərbaycan Respublikasının ərzaq təhlükəsizliyi doktrinasındakı meyar və göstəricilərə uyğun olaraq, regionda ərzaq təhlükəsizliyi səviyyəsinin müəyyən edilməsi metodologiyasını hazırlamaq olduqca zəruridir. Bu istiqamətdə beynəlxalq və ölkə səviyyəsində ərzaq təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsi məqsədi ilə araşdırılmalı olan meyarlar qrupu aşkar edilmişdir. Ölkənin ərzaq məhsulları ilə özünütəminatmə səviyyəsi ölkə əhalisinin qida məhsulları ilə təmin edilməsi vəziyyətini xarakterizə edən əsas göstəricilər sistemi kimi nəzərdən keçirilmişdir. Ərzaq təhlükəsizliyinin göstəriciləri sistemi və parametrləri, onların hüddud (limit) qiymətləri müəyyən edilərək öyrənilmiş, kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına büdcə dəstəyinin səviyyəsi əsaslandırılmışdır. Tədqiqat prosesində səbəb-nəticə əlaqələrinin təhlili, sistemli yanaşma, statistik təhlil üsullarından istifadə olunmuşdur. Tədqiqatın sonunda təklif və tövsiyələr verilmişdir.

***Açar sözlər:** ərzaq təhlükəsizliyi, ərzaq təhlükəsizliyi meyarları, qida rasionu, ərzaqla özünütəminatmə.*

METHODOLOGY OF DETERMINING THE LEVEL OF FOOD SECURITY IN THE REGION

*Elman Ibishov
i.e.n., dos., Senior Research Fellow, UNEC SRIES
elman.ibishli@gmail.com*

Summary

The main purpose of the article is to study the recent problems of food security in Azerbaijan and to identify key criteria in the development of a methodology for the level of food security at the international level. Against the background of modern global crises, it is very important to develop a methodology for determining the level of food security in the region in accordance with the criteria and indicators of the food security doctrine of the Republic of Azerbaijan. In this regard, a set of criteria to be

carried out in order to assess food security at the international and national levels has been identified. The level of food self-sufficiency of the country is considered as a system of key indicators characterizing the state of food security of the country's population. The system and parameters of food safety indicators, their limit prices were determined and studied, substantiated that the production, processing and sale of agricultural products are the main links of food security and the need for mutual organization of their stages. In the research process, the analysis of cause-and-effect relationships, systematic approach, statistical analysis methods were used. Suggestions and recommendations are given at the end of the study.

Keywords: food security, food safety criteria, food ration, food self-sufficiency.

МЕТОДИКА ОПРЕДЕЛЕНИЯ УРОВНЯ ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕГИОНА

Эльман Ибишов

*к.э.н., доц., ст. науч. сотрудник, НИИЭИ, UNEC
elman.ibishli@gmail.com*

Резюме

Основной целью статьи является изучение последних проблем продовольственной безопасности в Азербайджане и определение ключевых критериев при разработке методологии определения уровня продовольственной безопасности на международном уровне. На фоне современных глобальных кризисов очень важно разработать методику определения уровня продовольственной безопасности региона в соответствии с критериями и показателями доктрины продовольственной безопасности Азербайджанской Республики. В связи с этим определен набор критериев, которые необходимо использовать для оценки продовольственной безопасности на международном и национальном уровнях. Уровень продовольственной самообеспеченности страны рассматривается как система основных показателей, характеризующих состояние продовольственной безопасности населения страны. Определены и изучены система и параметры показателей продовольственной безопасности, их предельные цены, обосновано, что производство, переработка и реализация сельскохозяйственной продукции являются основными звеньями продовольственной безопасности и необходимостью взаимной организации их этапов. В процессе исследования использовались такие методы исследования, как анализ причинно-следственных связей, системный подход, методы статистического анализа. В конце исследования даны предложения и рекомендации.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, критерии продовольственной безопасности, пищевой рацион, продовольственная самообеспеченность.

Giriş

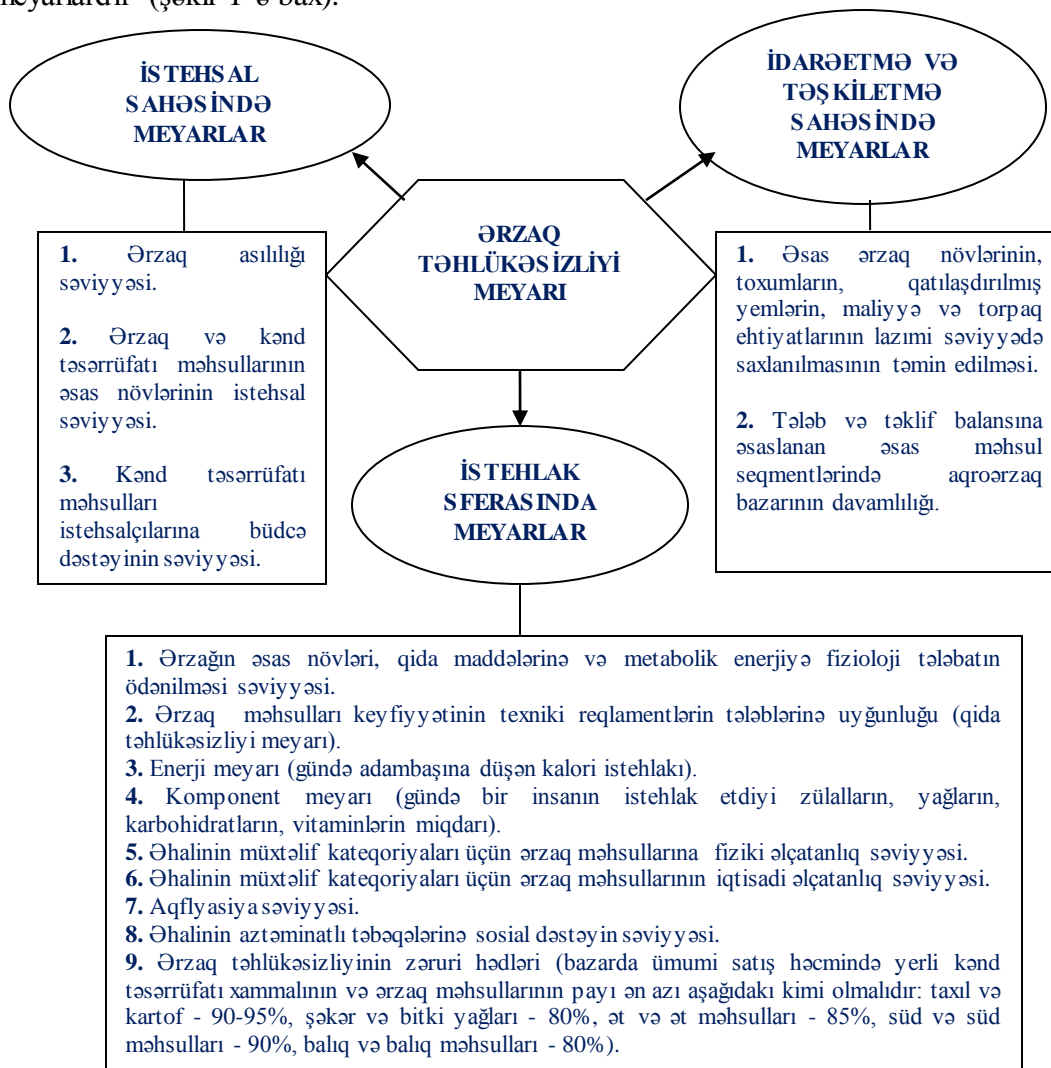
Son zamanlar ərzaq təhlükəsizliyi istənilən ölkənin milli təhlükəsizliyinin əsas tərkib hissələrindən biri kimi, iqtisadi və siyasi müstəqilliyin əsas faktoru olmaqla daha üstün mövqeyə çevrilmiş və bu da nəticədə ərzaq təhlükəsizliyi problemini bütün dünya ölkələrinin əsas prioritet məsələləri sırasında ön plana çıxarmışdır. Əhalinin ərzaq məhsulları ilə təminatının yaxşılaşdırılması mühüm sosial-iqtisadi vəzifə olaraq, onun həlli həm dövlətin, həm də konkret regionun inkişafı üçün böyük əhəmiyyət kəsb etmişdir. Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi doktrinasına əsasən ərzaq təhlükəsizliyi ölkənin ortamüddətli perspektivdə milli təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin əsas istiqamətlərindən biri, dövlətçiliyin və suverenliyin qorunub saxlanılmasının vacib amili, demografik siyasətin əsas tərkib hissəsi, yüksək həyat standartlarına zəmanət verməklə Azərbaycan vətəndaşlarının həyat keyfiyyətinin yaxşılaşdırılmasının xüsusi meyarı, milli prioritetin strateji hədəflərindən biri olaraq həyata keçirilməsi zəruri olan mühüm şərti kimi dəyərləndirilir. Eyni zamanda, regionun ərzaq təhlükəsizliyini qiymətləndirərkən onun təkcə ərzaq məhsulları ilə özünütəminatmə səviyyəsini deyil, həmçinin onların əhalinin iqtisadi və fiziki imkanlarına təsir edən bir sıra digər parametrləri də nəzərə alınmalıdır.

Ərzaq təhlükəsizliyinin vəziyyətinin qiymətləndirilməsi istər beynəlxalq, ölkədaxili, iqtisadi, habelə regional, ərazi və istərsə də əhalinin sosial qrupları səviyyəsində onun kəmiyyətə ölçülməsi üçün obyektiv meyarlar və metodlar sisteminin işlənilməsi zərurətini müəyyən edir. Bu cür bölgüyə müvafiq olaraq, hər bir səviyyənin ərzaq təhlükəsizliyinin müəyyən edilməsi üçün həmin səviyyələrin özünəməxsus meyarları və göstəriciləri əsas götürülür.

Бeynəlxalq səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyinin əsas meyarları

Ərzaq təhlükəsizliyinin meyarları əsasən ilkin və proqnozlaşdırılan vəziyyətə (problemin səviyyəsində) uyğun olaraq müəyyən edilmiş hədəflər üçün keyfiyyət göstəricilərini ifadə etməli və bu göstəricilər məqsəd göstəricilərinə yaxınlaşmanın kəmiyyət ölçüsü kimi dəyərləndirilməlidir. Ərzaq təhlükəsizliyinin üç aspekti: kəmiyyət, keyfiyyət və sosial-iqtisadi aspektləri özündə ehtiva etdiyinə əsaslanaraq belə qənatə gəlmək olar ki, ərzaq təhlükəsizliyi probleminin qiymətləndirilməsi məhz bu aspektlər çərçivəsində aparılmalıdır. Bu, **ilk öncə** kifayət qədər lazımı miqdarda ərzaq təminatına istiqamətlənmə; **ikincisi**, insanların təkcə qida ilə deyil, təhlükəsiz və keyfiyyətli ərzaqla təmin olunması; **üçüncü** isə əhalinin və ya onun ayrı-ayrı təbəqələrinin gəlirlərinin ərzağa real (iqtisadi) çıxışını, yəni əlçatanlığını təmin edən səviyyəyə yüksəldilməsini nəzərdə tutur. Qeyd olunan bu üç aspektin hər birinin özünəməxsus qiymətləndirmə meyarları olmalıdır [3, səh.134].

Bir çox hallarda beynəlxalq səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyi iki meyar əsasında qiymətləndirilir: növbəti ilə daşınan məhsulda dünya taxıl ehtiyatlarının həcmi (bu, ölkədə 60 gün ərzində taxıl ehtiyatını və ya illik istehlakın 17%-ni təşkil etdikdə, təhlükəsiz hesab olunur); ikinci səviyyə isə orta hesabla adambaşına düşən dünya taxıl istehsalının həcmi (adambaşına düşən taxılın miqdarı 1000 kq olduqda, təhlükəsiz hesab olunur). Azərbaycan Respublikasının ərzaq təhlükəsizliyi doktrinasında ölkə səviyyəsində ərzaq təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsini aparmaq məqsədi ilə əsasən üç meyar qrupu müəyyən edilmişdir. Bunlar istehlak, istehsal və idarəetmə sferasında mövcud olan meyarlardır (şəkil 1-ə bax).

Şəkil 1. Ərzaq təhlükəsizliyi meyarları

İlk öncə qeyd edək ki, Azərbaycanda bu meyarlar əsasında ərzaq təhlükəsizliyinin illik monitorinqinin aparılması daha məqsədəuyğun olardı. Təbii ki, bu meyarların və göstəricilərin ölkənin ərzaq təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsi üçün əsas meyarlar

kimi qəbul edilməsi həm regional, həm də sahəvi xüsusiyyətlərə görə özünəməxsus keyfiyyətlərə malik olan aqrar-ərzaq kompleksində ərazi əmək bölgüsü üzrə və eləcə də Azərbaycanın ərazi subyektlərinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin müxtəlif səviyyələrində ərzaq təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsi üçün vacib hesab edilən meyar və göstəricilər sisteminin işlənilməsi zəruri edir.

Regionlarda ərzaq təhlükəsizliyi probleminin həllinin təbii, iqtisadi, demografik, sosial, milli və digər xüsusiyyətlərində mövcud olan müxtəlif fərqliliklər fonunda onların təsnifatı daha da zəruri olur. Bütün bunların həyata keçirilməsinə dair bir sıra yanaşmalar vardır. Belə ki, Azərbaycanın bölgələrini əsasən istehsal edən və istehlak edən bölgələrə bölməklə yanaşı, onları paralel olaraq, üç kateqoriyalı bölgələrə də ayırmaq olar: kənd təsərrüfatı; sənaye-kənd təsərrüfatı; sənaye.

Adları qeyd olunan kateqoriyaların hər biri müvafiq regionlar qarşısında konkret vəzifələr qoyur və bu vəzifələr, ümumilikdə ölkə əhalisinin zəruri qidaya olan tələbatının və eləcə də insanların normal həyatını təmin edəcək səviyyədə lazımı qida ilə təmin olunmanı tələb edir. Regionların ərzaq təhlükəsizliyinin əsasını aqrar-sənaye istehsal sahəsində ərazi üzrə rəşional əmək bölgüsü, yerli və idxal olunan məhsulların istehlakında rəşional birləşmə, regionlararası ərzaq ticarətində heç bir maneənin olmaması təşkil edir və hər bir region özünün sosial-iqtisadi inkişafının spesifik xüsusiyyətləri və ərzaq təhlükəsizliyinə olan təhdidlərlə xarakterizə olunur.

Hazırda Azərbaycanın təsis qurumları arasında sosial-iqtisadi fərqlər nəinki azalmır, əksinə, bir sıra mövqelərdə daha da artır. Buna görə də, Azərbaycan Respublikasının ərzaq təhlükəsizliyi doktrinasındakı meyar və göstəricilərə uyğun olaraq, regionda ərzaq təhlükəsizliyi səviyyəsinin müəyyən edilməsi metodologiyasını hazırlamaq müəssir qlobal böhranlar fonunda olduqca zəruridir [2, səh 6].

Ölkənin ərzaq təhlükəsizliyi səviyyəsinin müəyyən edilməsi doktrinasında verilmiş metodologiya əsasında region üçün ərzaq təhlükəsizliyinin aşağıdakı meyarlarını və göstəricilərini göstərə bilərik.

İstehlak sferasında meyarlar və göstəricilər

1. Əhalinin ərzaq rasionunda əsas qida maddələri və mübadilə enerjisi üzrə fizioloji tələbatın ödənilmə səviyyəsi. Bu meyarın göstəricisi region əhalisinin ərzaq rasionunda qida maddələrinin faktiki və standart tərkibinin qiymətləndirilməsi (normadan uzaqlaşma) olmalıdır. Qiymətləndirmənin məzmununa aşağıdakı əsas qidalar daxil edilməlidir: zülallar (standart gündəlik tələbat - 60 - 100q); yağlar (60 - 100 q); karbohidratlar (300 - 350 q); vitaminlər: askorbin turşusu (vitamin C - 70 - 80 mq), tiamin (vitamin B1 - 1,1 - 2,0 mq), riboflavin (vitamin B2 - 1,3 - 2,4 mq), piridoksin (vitamin B6 - 1,8 - 2 mq), niktin turşusu (vitamin PP - 15 - 25 mq); fol turşusu (0,2 mq); retinol (vitamin A - 0,8 - 1,0 mq), tokoferol (vitamin E - 8 - 10 mq), kalsiferol (vitamin D - 0,01 mq); minerallar: kalsium (800 - 1000 mq), fosfor (1200 - 1500 mq), maqnezium (400 - 450 mq), dəmir (10 - 18 mq) [1, səh.436].

$$I = \frac{q_0}{q_p} \frac{k\text{kal}}{\text{adam}} \quad (1)$$

Ərzaq təhlükəsizliyi üzrə göstəricilər sistemi, onların hüddud qiymətləri

Göstəricilər	Parametrlər		
	əsas		əlavə
Əsas ərzaq məhsulları ilə əhalinin fizioloji tələbatının təmin olunması əmsalı	$J_f = \frac{\sum q_0 p}{\sum q_p p}$	max=1	$i_f = \frac{q_0}{q_p}$
Əhalinin ərzaq rasionunda enerji (kalori) miqdarının səviyyəsi	$\frac{k\text{kal}}{\text{adam}}$	2700-3100	$\frac{zülal,qr}{\text{adam}}$
Əzağın iqtisadi cəhətdən əlçatan olması əmsalı	$J_{iq} = \frac{n_1}{n_0}$		Əhalinin adambaşına gəlirinin alıcılıq qabiliyyəti
Regionun ərzaq məhsullarından asılılıq əmsalı	$J_{as} = \frac{\sum q_2 p}{\sum q_1 p}$ $J_{as} = \frac{\sum q_3 p}{\sum q_1 p}$	$J_{as} < 0.4$ $J_{as} > 0.6$	$i_{as} = \frac{q_2}{q_1}$ $i_{as} = \frac{q_3}{q_1}$
Regionda ərzağın mövsümi ehtiyatı	ehtiyatın həcmi, günlərlə		

Burada q_0 —ərzaq istehlakının real həcmi; q_1 —bölgədə istehlakın real həcmi; q_2 —böl-gədə istehlak edilmiş qidanın həcmi; q_3 —daxili istehsalın həcmi; q_p —rasional normaya görə ərzaq istehlakının həcmi; p —ərzaq mallarının qiyməti; n_0 —bölgənin ümumi əhali-sinin sayı; n_1 —gəliri ümumi yaşayış minimumundan yüksək olan əhalinin məcmu-sudur.

2. Enerji meyarı. Bu göstərici bölgədəki qida rasionunun gündəlik qəbul ediləcək qidanın enerji dəyəri ilə ölçülür. Onu əsasən üç səviyyədə qiymətləndirmək lazımdır: optimal (2500 - 3500 kkal); qeyri-kafi (1500 - 2500 kkal); kritik (<1500 kkal).

3. Ərzağın fiziki mövcudluq səviyyəsi. Bu göstərici isə əsas ərzaq məhsullarının isteh-lakının kafiliyidir, onu da indeks metodundan istifadə etməklə hesablamaq olar.

Ümumi indeksin hesablanması (J_{fp}):

$$J_{fp} = \frac{\sum q_1 p}{\sum q_0 p} \quad (2)$$

Burada q_1 və q_0 məhsulların faktiki olaraq rasional istehlak normalarına görə istehlakın həcmidir;

p - ərzaq məhsullarının qiymətləridir.

Bu göstərici üçün ərzaq təhlükəsizliyi parametrinin (minimum icazə verilən) həddi dəyəri aşağıdakı düsturla hesablanı bilər:

$$J_{FN} = \min \frac{\sum q_0 p}{\sum q_0 p} \quad (3)$$

Burada q_0 və q' rəşional istehlak normaları və yaşayış minimumu standartlarına uyğun olaraq qida istehlakının həcməridir.

Ümumi indeks JFP-nin dəyəri hədd dəyəri ilə müqayisə edilməlidir və əgər o, aşağı həddən (JFP min) azdırsa, o zaman əhalinin sağlamlığı və regionda həyatın fizioloji əsasları təhlükə altındadır.

İnsanların gündəlik qəbul etdikləri əsas növ ərzaq məhsullarına aşağıdakılar daxildir: ət və ət məhsulları (rasional istehlak norması ildə 81 kq), süd və süd məhsulları (392 kq), yumurta və yumurta məhsulları (298 ədəd), şəkər (41 kq), bitki yağı (13,6 kq), kartof (120 kq), tərəvəz (145 kq), meyvə və giləmeyvə (76 kq), çörək məhsulları (107 kq) [4, səh.63].

4. Ərzaq məhsullarına əlçatanlığın iqtisadi səviyyəsi. Ərzaq məhsullarına əlçatanlıq dərəcəsinin göstəricilərinə aşağıdakılar daxil edilməlidir:

a) “ərzaq məhsullarına iqtisadi əlçatanlıq”:

$$K_{gn} = \frac{\text{istehlak dəyəri (istehlak səbəti)}}{\text{orta aylıq əməkhaqqı (adambaşına gəlir)}} \times 100 \quad (4)$$

Ərzaq məhsullarına gündəlik əlçatanlıq üçün 60%-ə bərabər bir hədd dəyəri müəyyən edilir;

b) “əhali sayının yaşayış minimumundan aşağı olan pul gəlirlərinə nisbəti”:

$$i_{ed} = \frac{n_1 \times 100}{n_0} \quad (5)$$

Burada n_0 və n_1 gəlirləri yaşayış minimumundan aşağı olan əhali sayı və regionun ümumi əhalisidir. Həddi 7 - 10% civarında müəyyən edilir;

c) “sosial qruplar üzrə ərzaq məhsullarının maya dəyərinin diferensiaslaşdırılması” göstəricisi, yəni gəlirin qeyri-bərabər paylanması dərəcəsinə xarakterizə edən gəlirlərin konsentrasiyası əmsalı (Cinni indeksi);

d) ən çox təminatlı əhalinin 10%-nin və ən aztəminatlı, kasıb əhalinin 10%-nin gəlirlərinin nisbəti. Azərbaycanda orta rəqəm bu gün 16,8 dəfə, gəlirin tövsiyə olunan nisbəti isə 5 ilə 8 dəfədir.

5. Aqflyasiyanın səviyyəsi (ərzaq məhsullarının qiymətlərinin dəyişmə sürətini xarakterizə edən inflyasiya).

Göstəricilər: istehlak qiymətlərinin artım templəri (ümumilikdə və növlər üzrə). Bu göstəricinin qiymətləndirilməsi əsasən məhsulların qiymət artımının inflyasiya səviyyəsindəki payına əsaslanmalıdır.

6. Qida təhlükəsizliyi meyarı. Göstəricilər: istehlak bazarına daxil olan və rədd edilmiş ərzaq məhsullarının payı; icazə verilən maksimum normaları üstələyən və tərkibində təhlükəli komponentlər olan istehsal olunmuş məhsulların payı.

İstehsal sahəsində meyarlar və göstəricilər

1. Ərzaq müstəqilliyinin səviyyəsi

Bu meyar regionun ərzaq təhlükəsizliyinin ümumi qiymətləndirilməsi üçün verilsə də, ümumilikdə onun ölkə səviyyəsində qiymətləndirilməsi zamanı birinci dərəcəli göstərici kimi istifadəsi bir o qədər də mühüm əhəmiyyət kəsb etmir.

Bu göstərici indeks metodu ilə hesablanma bilən “ərzaq asılılığı” göstəricisidir:

$$J_{PZ} = \frac{\sum q_2 p}{\sum q_1 p} \quad (6)$$

Burada q_1 və q_2 müvafiq olaraq, regionda real istehlakın və ərzaq idxalının həcməridir.

$$J_{PZ} = \frac{\sum q_3 p}{\sum q_1 p} \quad (7)$$

Burada q_3 - yerli ərzaq istehsalının həcmidir.

Belə hesablamalarda J_{PZ} və J'_{PZ} adətən 0-dan 1-ə qədər diapazonda ölçülür və 1-dən çox J'_{PZ} dəyəri yalnız yüksək inkişaf etmiş ölkələrdə kənd təsərrüfatı və nisbətən kiçik şəhər əhalisi olan məhdud sayda regionlar üçün xarakterik ola bilər. Eyni zamanda, regionun tam ərzaq asılılığı $J_{PZ} = 1$ və $J'_{PZ} = 0$ dəyərlərində də baş verə bilər. Bu zaman müvafiq olaraq, regionun tam qida müstəqilliyi $J_{PZ} = 0$ və $J'_{PZ} = 1$ səviyyəsində olur (cədvəl 1-ə bax) [5, səh.173].

Cədvəl 1. Regionun əsas növ ərzaq məhsulları üzrə tam qida müstəqilliyi səviyyəsi

Ərzaq asılılığının dərəcəsi	Göstəricilər	
	J_{PZ}	J'_{PZ}
Ən güclü	0,8-dən çox	0,2-yə qədər
Güclü	0,6 -0,8	0,2-0,4
Orta	0,4-0,6	0,4-0,6
Zəif	0,2-0,4	0,6-0,8
Çox zəif	0,2	0,8- dən çox

2. Kənd təsərrüfatı məhsullarının və ərzaq məhsullarının əsas növlərinin istehsal səviyyəsi

Göstəricilər:

a) torpaq ehtiyatları ilə təminat (regionda mümkün olan kənd təsərrüfatı məhsulunun müəyyən edilməsi):

$$I_z = \frac{\Delta F_f}{\Delta F_n} \quad (8)$$

Burada I_z - torpaq ehtiyatları ilə təminat səviyyəsinin indeksi (bu halda adambaşına düşən əkin sahəsi, ha);

ΔF_f , ΔF_n - müvafiq olaraq real və standart olan əkin sahələrinin adambaşına düşən payıdır.

ΔF_n dəyəri elmi əsaslandırılmış qidalanma standartını (NP) şərti vahidlərlə ifadə olunan məhsuldarlığa (U) bölmək yolu ilə müəyyən edilir:

$$F_n = \frac{NP}{U} \quad (9)$$

b) özünütəminatmə səviyyəsi (%).

Özünütəminatməninin ümumi nisbəti (K_{co}):

$$K_{co} = \frac{\text{Yerli istehsal hesabına istehlak edilmiş ərzaq məhsullarının dəyəri}}{\text{İstehlak edilən bütün ərzaq məhsullarının dəyəri}} \quad (10)$$

Kənd təsərrüfatı və aqrar-sənaye regionları üçün özünütəminat səviyyəsinin bu cür qiymətləndirilməsi daha məqsədəuyğundur.

Regionda özünütəminatməni qiymətləndirmək üçün adambaşına düşən fərdi ərzaq məhsullarının istehsalını adambaşına istehlakla müqayisə etmək lazımdır;

c) “ayrı-ayrı məhsullar üzrə daxili bazarın tutumu” “müəyyən bir məhsulun adambaşına illik orta istehlakı” göstəricisinin “orta illik əhalinin sayına” hasili kimi hesablanır. Bu göstərici ayrı-ayrı məhsullar üzrə tələb və təklif balansının tərtib edilməsi və “ayrı-ayrı məhsulların ehtiyatlarının kifayət qədər olması” göstəricisinin hesablanması üçün zəruridir;

d) “ayrı-ayrı məhsulların ehtiyatlarının kifayət qədər olması”. Ümumi doktrinaya əsasən taxıl üzrə ehtiyatın ölçüsü regionda ərzaq məqsədləri üçün ən azı 2 aylıq istehlak və yem məqsədləri üçün isə istehlakın 8-10%-i səviyyəsində saxlanılmalıdır; şəkər, bitki yağı, heyvan yağı, süd tozu, ət məhsulları üzrə isə 2-3 aylıq istehlak miqdarında olmalıdır.

Ölkələrin ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsinin əsas yollarından biri də kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsal səviyyəsi və onun keyfiyyətinin yüksəldilməsinə yönələn xüsusi diqqətin olmasıdır. Məhz ölkədə kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının genişlənməsi və məhsuldarlığının yüksəlməsi hesabına ölkə əhalisinin ərzaq məhsullarına olan tələbatının idxaldan asılılığının azalmasına nail olmaq olar. Bunun üçün

ölkədə olduqca vacib hesab edilən bir neçə resurs imkanları mövcuddur və bunlara aşağıdakıları aid etmək olar [6, səh.211].

- **Bunlardan önəmlisi** ölkənin məşğul əhalisinin 38 faizə yaxınının məhz kənd təsərrüfatı sektorunda çalışması və müəyyən vərdişlərinin mövcud olmasıdır.
- **Digər resurs ölkənin** maliyyə imkanlarının geniş olmasını (strateji valyuta ehtiyatlarının, artan neft pulları) göstərmək olar.
- **Üçüncüsü**, regional və dünya bazarına çıxış imkanlarının əlverişli olması və s. kimi amilləri qeyd edə bilərik.

Ərzaq təhlükəsizliyinin həlli yollarından **biri də** məhdud resurslar üzərinə məhsuldarlığa müsbət təsir edən müxtəlif gübrələrdən istifadə edilməsidir.

3. Kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalçılarına büdcə dəstəyinin səviyyəsi

Göstəricilər: dövlət və regional büdcələrdən regionun aqrar-sənaye kompleksinə dövlət dəstəyinin payı; hər bir hektara və hər bir manat məhsula görə pul ifadəsində dövlət dəstəyi.

Həm dövlət, həm də regional səviyyədə həyati əhəmiyyətli ərzaq növlərinin miqdarının azalmasına, yüksək kalorilik xüsusiyyətlərinin pisləşməsinə səbəb olan və ərzaq təhlükəsizliyinə təhdid yaradan mənfi amillərin təsirini vaxtında aradan qaldırmaq üçün bütün sadalanan meyarlar və göstəricilərin hesablanması nəzərə alınmaqla hər il regionun ərzaq təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsi aparılmalıdır.

Bütün yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, istər regional səviyyədə, istərsə də dövlət səviyyəsində ilk növbədə ərzaq təhlükəsizliyinin təşkili və idarə edilməsinin təkmilləşdirilməsi sahəsində kompleks tədbirlər planı həyata keçirilməlidir ki, bunlara da aşağıdakılar daxildir:

- 1) tədbirlərin, o cümlədən regionda ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi üzrə tədbirlər və mexanizmlərin işlənilib hazırlanması və qanunvericiliklə təsdiq edilməsi; regionun ərzaq təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsi üçün regional meyarlar və göstəricilərin müəyyən edilməsi;
- 2) regional səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyi səviyyəsinə nail olmaq və onu stabil saxlamaq üçün vəziyyətin və perspektivlərin monitorinqinin, proqnozlaşdırılmasının və nəzarətinin həyata keçirilməsi; regionlar üzrə həmin tədbirlərin həyata keçirilməsinin AR Kənd Təsərrüfatı Nazirliyində ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi tədbirlərinin həyata keçirilməsinə cavabdeh olan idarə və ya şöbələrə həvalə edilməsi;
- 3) AR Dövlət Statistika Komitəsinin ərazi orqanına regional səviyyədə ərzaq təhlükəsizliyini qiymətləndirmək üçün zəruri olan göstəricilərin toplanması və işlənməsini həyata keçirmək üçün lazımı tapşırıqların verilməsi.

Nəticə

Beləliklə, regionda ərzaq təhlükəsizliyi səviyyəsinin qiymətləndirilməsi məqsədi ilə nəzərdən keçirilən bütün bu meyarlar, perspektivdə sosial-iqtisadi inkişaf məqsədləri-

nin bütün spektrlərinin uğurla həyata keçirilməsi fonunda Azərbaycanın təsis qurumları üçün regional inkişaf strategiyalarının hazırlanmasında, yəni kənd təsərrüfatı istehsalının artırılması, yoxsulluğun azaldılması, məşğulluğun təmin edilməsi, qidanın fiziki və iqtisadi əlçatanlığının artırılması, ekoloji cəhətdən təmiz, təhlükəsiz qidaların istehlakının artırılması istiqamətində istifadə edilə bilər.

Ədəbiyyat

1. "Azərbaycanın ərzaq balansları" Statistik məcmuə. Azərbaycan Respublikası Dövlət Statistika Komitəsi. Bakı: Səda, 2021. 772 s., https://www.stat.gov.az/source/food_balances/
2. Fikrətzadə F.F. "Azərbaycanda kənd təsərrüfatına ayrılan subsidiyaların effektivliyinin qiymətləndirilməsi" / "Kənd Təsərrüfatının İqtisadiyyatı" elmi-praktik jurnal, 2020, №1 <https://agroecomics.az/az/article/13/azerbaycanda-kend-teserrufatina-ayrilan-subsidiyal/>
3. Quliyev E.A. "Qlobal ərzaq təhlükəsizliyi: reallıqlar, çağırışlar və perspektivlər". Bakı - 2018. "Kooperasiya" nəşriyyatı, 480 s.
4. Kostyaev A.I., Timofeev M.U. Milli və regional ərzaq təhlükəsizliyi // Regional iqtisadiyyat: sabitləşmə və inkişaf. - M., 2000. T. 1.
5. Lisochenko A.A. Ərzaq təhlükəsizliyinin təmin edilməsi probleminin regional formatı // Sahibkarlıq. - M.: NP "İBK" nəşriyyatı, 2008. - N 4.
6. Maslakov V.V. Qida təhlükəsizliyi sisteminin formalaşması və inkişafı: konseptual yanaşmalar. - Yekaterinburq: Ural nəşriyyatı. GSHA, 1996.
7. Mədebədzə N. Regionun ərzaq təhlükəsizliyinin qiymətləndirilməsi // APK: iqtisadiyyat, idarəetmə. - 1997. - N 12.
8. <http://www.fao.org/3/MR173RU/mr173ru.pdf>
9. <https://www.stat.gov.az/source/trade/>
10. <https://www.agro.gov.az/uploads/documents/pages/2019.pdf>